

E. SAARISEN KAKSI TOISEUSPERIAATETTA

oni minun sukupolveni nuori saa kiittää Esa Saarista rakkaudesta filosofiaan. Minäkin kahlasin lukioikäisenä *Filosofian historian huipulta huipulle* vaikeat akanvirrat oikeastaan pelkästään kirjan innostavan esipuheen voimalla. Esipuheessaan Esa kysyy, onko mitään masentavampaa kuin perinne, ja miksi siis pitäisi kirjoittaa kirja filosofiasta sen perinteen näkökulmasta. Eikö olisi parempi haastaa perinne ja sanoa jotain ihan uutta? Kapinallisen nuoren oli helppo samastua kertojaan, joka otti lukijansa vakavasti. Kerrankin aikuinen ja oppinut henkilö, joka ei pitänyt auktorisoitua viisautta automaattisesti parempana, ja vaivautui perustelemaan miksi sitä kannattaa tutkia. Esipuheessaan Esa osoittaa sen yksinkertaisen viisauden, että mitään tosissaan uutta ei synny, ellei ymmärrä mitä on tehty aikaisemmin; jazz-musiikin suurta mielipuolta Charles Mingusta mukaellen: ”you can’t improvise on nothing, you gotta improvise on *something*”.

Ensimmäinen kohtaamiseni tulevan opettajani kanssa tapahtui suuressa Yliopiston pääraKENnuksen luentosalissa, *Toiseuden filosofiaa* –kurssin luennolla. Elettiin 90-luvun ensimmäistä puoliskoa, ja luennoitsija oli Suomen akateemisen maailman suurin tähti. Täytyy myöntää, etten ymmärtänyt mitä toiseus tarkoitti, enkä muista luennosta kuin yhden kohdan. Siinä Saarinen kumartui eteenpäin, ja totesi jotain tähän tapaan:

”Joskus vuosien päästä tapaatte mut, harmaantuneen kumaran akateemikon jossain bileissä. Silloin mä haluan että te tuutte mun luo ja sanotte, että mä muistan kun sä sanoit tän jutun. Hyvä naiset ja herrat: E. Saarisen kaksi toiseusperiaatetta.”

On tietenkin liian aikaista palata asiaan vielä, sillä tätä nykyä E. Saarinen on reipas kuusikymppinen ja kaikkea muuta kuin kumara. Kahdessa toiseusperiaatteessa on kuitenkin riittänyt sovellettavaa parikymmentä vuotta, ja haluan juhlistaa opettajani merkkipäivää ikuistamalla ne tämän kirjan sivuille.

Ensimmäinen toiseusperiaate: Jokainen pelkää vaistomaisesti toista

Tietoisien subjektin ja sen ulkopuolisen todellisuuden välinen ero virittää monet filosofian suurista kysymyksistä. Oman mielen ilmiöt ovat minulle välittömästi läsnä, mutta maailma on mieleni ulkopuolella. John Searlen sanoin, ensimmäisen ja kolmannen persoonan ontologian oliot ovat

ratkaisevalla tavalla erilaisia. Tämän eron varaan rakentuu paljolti länsimaisen tieto-opin perinne lukuisine bulevardeineen ja sivukujineen.

Toiset mielet muodostavat erityisen osajoukon kolmannen persoonan ontologian olioiden joukossa. Toiseuden ilmiö liittyy tähän osajoukkoon, ja avaa tien tietoteoriasta etiikan, elämänvalintoja tutkivan filosofian maastoon. Omassa, ensimmäisessä persoonassaan asuva subjekti elää jännitteisessä suhteessa toisiin subjekteihin, sillä toisten toimintaa ei voi ennustaa tai selittää samalla tavoin kuin kolmannen persoonan maailman tietoisuudesta vapaita luonnonilmiöitä.

Tähän perustuu ensimmäinen toiseusperiaate: jokainen pelkää vaistomaisesti toista. Jokainen meistä kaipaa kykyä ennakoida miten maailma vastaa huutoon. Ennustamattomuus uhkaa turvallisuuden tunnetta ja herättää pelkoa. Toinen subjekti on arvoitus. Tämä arvoitus muuntuu helposti voittamattomuuden harhakuvaksi; kun en voi selittää ja hallita toista, hän on varmasti salaa minua vahvempi. Mistä tiedän, ettei hän näe lävitseni?

Kun jokin tuntemamme toinen käyttäytyy odotustemme vastaisesti, toiseuden haaste avautuu toisella tavalla. Kun ”menestyjäksi” leimaamani tuttu epäonnistuu, tai tuntemani ”epäonnistuja” nouseekin siivilleen ja lentää, saatan tuntea tulleetni uhatuksi. Kun ystäväpiirissä tapahtuu odottamaton avioero, muut pariskunnat tuntevat pelkoa kyvystään suojella omaa liittoaan. Maailma ei olekaan se minkä luulin sen olleen.

Uuden ihmisen kohtaaminen on aina haaste. Yritämme tehdä toisesta selkoa vertailemalla häntä itseemme ja jo tuntemiimme toisiin. Onko hän minulle uhka vai mahdollisuus? Pitääkö hän minusta? Pitääkö hän minua minään? Toiseus näyttyy äärettömyytenä, jossa kohdattu toinen subjekti on lukemattomien toiveiden ja pelkojen lähde. Hän saattaa tietää tai osata jotakin jota minä en osaa, haastaa omanarvontuntoni. Hän saattaa suistaa minut jalustaltani ja ottaa paikkani. Tai hän saattaa olla jonkin uuden alku.

Toisen pelon voi voittaa. Filosofi Saarinen muistuttaa mielellään rakkaudesta eettisenä arvona. Rakkauteen liittyy toisen syvällinen tunteminen, mutta myös jatkuva uudelleen tutustuminen. Toinen yllättää. Rakkaus on ihmisen kyky ylittää itsensä, vapaan tahdon voima toimia ensimmäistä toiseusperiaatetta vastaan. Periaate ulottuu opettaja Saarisen toiminnassa läheispiirin ulkopuolelle, kaikkeen toimintaan. Oppilaana olen saanut kokea tämän periaatteen elettyinä. Saarinen ei kasvata klooneja tai opetuslapsia. Hän ei muovaa yksilöitä oman tahtonsa alle, toisin kuin monet yliopistomaailman suuruudet. Hän ei synnytä koulukuntia tai kultteja, vaan haastaa oppilaansa ja lähettää matkaan. Hän innostuu toisista ja toisten sanomisista.

Toinen toiseusperiaate: Jokainen haluaa puhua vain ja ainoastaan omista asioistaan

HBO:n klassikoksi kasvaneessa toisen maailmansodan kuvauksessa *Band of Brothers* esiintyy uskonnollinen lääkintämies, joka rukoilee joka ilta jaksakseen seuraavan päivän haasteet. Rukoukseen kuuluu kohta: ”anna minulle voimaa ymmärtää, eikä vain toivoa tulla ymmärretyksi.” Ensimmäisen persoonan ontologiaan kuuluu perustavanlaatuinen yksinäisyys, jota kukaan ei kestä. Tämän kaipuun itsekäs puoli on, että kaipaen ensisijaisesti ymmärretyksi tulemistä, enkä ymmärtämistä. Kun kommunikoin, haluan puhua ennen kaikkea omista asioistani, lievittää pe-

rustavaa yksinäisyyttäni omilla ehdoillani. Tämänkin sinänsä tuppisuisen kansan parissa on paljon enemmän hyviä puhujia kuin hyviä kuuntelijoita. Tähän perustuu toinen toiseusperiaate: jokainen haluaa puhua vain ja ainoastaan omista asioistaan. Ensimmäisen periaatteen ilmaiseman pelon lisäksi toiseuteen sitoutuu toivo. Toivo kohtaamisesta, ymmärretyksi tulemisesta.

Onnistuneet kohtaamiset ovat elämän tähtihetkiä. Ne eivät tule luonnostaan, vaan vaativat huolta. Onnistunutta kohtaamista luonnehtii jakaminen, omista asioista puhuminen ja toisten asioista innostuminen. Olen usein ihmetellyt Saarisen kykyä muistaa tapaamiensa ihmisten nimet. Ajattelin joskus, että kenties 24-vuotiaana väitelleellä filosofilla vain on poikkeuksellisen hyvä muisti. Sitten tajusin, ettei omassa muistissanikaan mitään vikaa ole; harva vain osaa olla samalla tavoin läsnä kohtaamistilanteissa. Saarinen omistautuu jokaiseen toisen kohtaamiseen aivan poikkeuksellisella tavalla. Hän muistaa jokaisen, koska hän pystyy yksilöimään kaikki kohtamansa toiset. Olisi kuitenkin väärin kutsua tätä lahjakkuudeksi, pikemminkin on kysymys opettajan praksikseen sitoutuneesta, aktiivisen työn tuloksena luodusta kyvystä. En myöskään usko, että tämä on pelkästään syvästi koettu eettinen velvoite; uskon, että läsnäoleva ja kohtaamisriikas elämä on hyvin antoisaa.

Toiseusperiaatteet johtamishaasteena

En ihmettele, että kunnianhimoiset johtajat ja opettajat ovat hakeutuneet Saarisen seuraan, sillä kohtaamisen taitoa voi oppia. Omassa työssäni johtamisen tutkijana, opettajana ja harrastajana olen saanut kerta toisensa jälkeen nähdä ja kokea, kuinka vaikeaa on mennä johtamistilanteeseen kysymys edellä; etsimään vastauksia eikä myymään niitä. Ensimmäisen toiseusperiaatteen mukaan keskustelu pelottaa, sillä toisen tekemä tulkinta pelottaa. Siksi taitamattomat johtajat luovat mittareita ja jalkauttavat kuvitteellisia tinasotilaita, kun pitäisi miettiä yhdessä johdettavien kanssa mitä tehdään. Samasta syystä ammatissaan epävarmat opettajat paasaavat lehtereiltä antautumatta dialogiin oppilaidensa kanssa.

Myös johtamiseen liittyvä toisen toiseusperiaatteen ennustama, korostunut tarve tulla ymmärretyksi, toive että viesti otettaisiin vastaan ja tulkittaisiin oikein. Siksi monet johtajat päivittelevät, että hyvää strategiaa ei ”implementoida”, vaikka on hyvät tavoitteet ja mittarit ja kaikki. Organisaatio nähdään koneena, jonka osia voidaan järjestellä mielen mukaan. Johdettavat haluaisivat kuitenkin myös puhua, eikä vain kuunnella. Ei kukaan jalkauta toisen strategiaa, muutoin kuin ehkä tietämättään.

Luulen, että tänään E. Saarinen muotoilisi toiseusperiaatteensa toisella tavoin, positiivisemmin. Kaksikymmentä vuotta sitten opettajani oli luultavasti enemmän kiinni akateemisen filosofian kriittisessä diskurssissa. Toiseusperiaatteet ovat negatiivisia ilmaisuja, rakennettu ihmisyyden puutteiden varaan. Vaikka pystynkin ymmärtämään positiivisuuden voiman, minusta nämä periaatteet ovat väkevä muistutus ihmisen heikkoudesta, särkyvyydestä ja yksinäisyydestä. Minusta niissä on jotain innoittavaa ja lohdullista. Näiden periaatteiden voima lienee niiden asettamassa haasteessa, inhimillistä on myös oman luonnon voittaminen. Kun oikein pinnistän, pystyn näkemään toisen mahdollisuutena enkä uhkana.

Länsimaisen filosofian historian kirjoittajan asenne on vallankumouksellinen, sillä se perus-

tuu kahden toiseusperiaatteen haasteen sisäistämiseen. Tyypillisen filosofian historian esipuheen tehtävä on nujertaa lukija, nöyryyttää tämä itseään suuremman perinteen edessä. Samalla kertoja ottaa paikkansa jalustalla tämän perinteen tulkitsijana. Saarinen aloittaa tekemällä tämän asettelman naurettavaksi kyseenalaistamalla perinteen ja kohottamalla halun radikaaliin omaan ajatteluun. Tämän jälkeen perinne asettuu rooliinsa uuden ajattelun työkaluna. Lukijan tuleekin yllättää tulkinnoillaan, lukija haluaa puhua, ei vain kuunnella.

Kirjoittaja

Saku Mantere on Esa Saarisen entinen oppilas, joka on nykyisin Hanken Svenska handelshögskolanin johtamisen professori ja johtamisen laitoksen esimies. Mantere on myös Aalto-korkeakoulusäätiön hallituksen jäsen ja Taideyliopiston hallituksen puheenjohtaja. Mantere on kansainvälisesti tunnettu organisaatioteorian ja strategisen johtamisen tutkija, jonka töitä on julkaistu alan johtavissa aikakausjulkaisuissa. Hänellä on useita kansainvälisiä tieteellisiä luottamustehtäviä.